

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ МІФОЛОГІЧНОГО СИМВОЛУ ТА ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ

У статті представлено ідею використання міфологічної символіки для кращої ефективності засвоєння студентами філософських знань. Проблема полягає в складності сприйняття студентами абстрактних філософських категорій. З'ясовано, що роз'яснення філософських понять у поєднанні з чуттєво-образною наочністю символу сприятиме більш глибокому проникненню в їх сутність. Обґрунтовано, що у контексті поставленої проблеми найбільш оптимальним є феноменологічний метод.

Ключові слова: *філософська категорія, міфологічний символ, феноменологія, ноєма.*

Постановка проблеми. Успішність засвоєння студентами філософії передбачає усвідомлення специфічності дисципліни як особливого типу знань. Це, в свою чергу, передбачає розуміння особливостей мови філософії. Проблема полягає в тому, що мова філософії залежна від історично змінного філософсько-культурного духу епохи. Окремі викладачі подають філософію як систему усталених класичних категорій, що перетворює дисципліну на своєрідне догматичне вчення. Такий підхід дає спрощене уявлення про світ. Це особливо стає помітним, коли філософія прагне осмислити такі сфери, як релігія, культура, історія.

Водночас філософія, за своєю сутністю потребує категоріального апарату й певної чіткості в означенні дефініцій. У даному контексті дуже слушним, з нашої точки зору, є зауваження К. Свасьяна про те, що дефініція має поставати як результат процесу мислення, а не визначати його. Будучи наперед заданою, дефініція звужує горизонт дослідження, приховує нові грані дослідницької проблеми [1: 12-13]. Тому важливо ознайомитися з історією становлення поняття, визначити, в контексті якої проблеми воно поставало.

Метою статті є розгляд ідеї використання міфологічної символіки для кращої ефективності засвоєння студентами філософських знань.

Виклад основного матеріалу. В умовах плюралізму тлумачень певних філософських категорій варто звернутися до їх первинної символічної основи. Дійсність завжди символічна, а філософія дійсності є філософія символічних форм, як стверджував Е. Кассіер [2]. Дослідження витоків будь-якого класичного філософського поняття неминує веде нас до моменту народження рефлексії щодо міфологічного символу, коли народжувалися різні варіанти його осмислення. Одні з них набували подальшого розвитку, інші завмирили на початковому етапі переходу від міфу до логосу. Але завжди будь-яка філософська категорія може бути співставлена з певним міфологічним символом.

Багатозначність і невичерпність змісту символіки дозволяє розширити площину тлумачень змісту філософської категорії. Тому, на нашу думку, в процесі осмислення певної філософської ідеї чи концепції роз'яснення понять із застосуванням символічної образності сприятиме більш глибокому проникненню в їх сутність. Варто побачити точку дотику міфологічного символу і філософської категорії. "У межах міфу символ зберігає "філософський" пошук людини, прадавній ерос до мудрості, до повного розуміння таємниці життя. ...Творячи уявні, але символічні постаті і факти, можливі в житті, міфи виражають невимовний логос крайніх досвідів життя (радості, горя, кохання і смерті) і пропонують відповіді на найвищі питання людини та їх розв'язання: прадавні міфологічні традиції різних народів несуть у собі першу філософську проблематику людини, ... і що "тоншим" і абстрактнішим є змістовий відтінок слова, то більша необхідність звертатися до пояснювальних можливостей міфу, тобто емоційно перетворювати на досвід ті зв'язки, які позначаються абстрактним звуковим образом", – пише Х. Янарас [3: 26, 33]. Із власного досвіду викладацької роботи знаю, як допомагає засвоєнню матеріалу використання казки або міфу в якості ілюстрації певної філософської ідеї. Будь-яка казка або міф є одночасно образно-символічною й філософською.

Осягнення умосяжних абстрактних понять вимагає певного рівня готовності сприйняття міфологічних символів. У сучасній філософії у даному напрямку помітні зрушення. Як зазначає Дж. Вагтімо, для сучасної західної континентальної філософії стає характерним непримушене й вільне використання міфологічно-релігійної філософії. Зникає мовна відмінність між філософським й художнім виразами ідей. Даний феномен він називає "звільненням метафори" [4: 24].

Усвідомлення даного феномену передбачає особливу герменевтику міфологічного тексту, яка потребує іманентної щодо топіки його культури читання. Проблема полягає у функціональній значущості символу в межах сучасного світогляду. На відміну від міфології, класична філософська свідомість моделює відображувану дійсність як таку, в якій символи постають посередниками між нами і

об'єктивною дійсністю. Для позитивістської парадигми характерна ідея самостійної сутності окремого елементу дійсності, ідея його самостійної функціональності. Таким чином, постає суб'єкт-об'єктне протиставлення. Наприклад, "Я" і "Ліс", "Я" і "Суспільство", "Я" і "Несвідоме". Таким чином, символ розглядається як посередник, що розділяючи співставляє. У міфології інакше. Символ – це своєрідний засіб єднання. Міфологічний світогляд не розділяє суб'єкт від об'єкта, там співвідношення інше: "Я – Ліс", "Я – Суспільство", "Я – Несвідоме".

Міфологічне світосприйняття не зникає з розвитком цивілізації, а йде паралельно, переплітаючись з різноманітними сферами життя суспільства. Характерний приклад – це здатність мистецтва занурювати й розчиняти "Я" в певному художньому образі. Характерно це і для релігії, міфічна функціональність якої полягає в сприйнятті сакральних об'єктів поза їх протиставленням суб'єкту (наприклад: слова апостола Павла: "Не я живу, а Христос у мені").

Передусім, студентам варто пояснити, що міфічне не означає неправдиве. Це принципово інший тип мислення. Міф – це особлива синкретична форма освоєння світу за посередництвом символів, яка постає як парадигма діяльності. Міфологічна свідомість творить об'єкт в інтенційному акті, наділяючи його смислом. Таким чином, відбувається трансформація Хаосу в Космос. Будь-які прояви світу можуть мати сакральну символічну значущість. Все сповнено знаків, які в якості символів можуть долучати людину до трансцендентного. Потрібна лише відкритість людини до символічного світосприйняття.

Варто підкреслити, що мова – це також система символів. Багато слів у своїй основі мали сакральну значущість і займали певне місце в міфології народу. В культових ритуалах різноманітних традицій входження у міфічну реальність відбувається за посередництвом слова, яке є ніби ключем, паролем. Як приклад – біблійне слово *Bereshit*, що у перекладі з давньоєврейської означає "На початку". У православному богослужінні, починаючи читати Євангеліє, священник проголошує слова: "Во время оно". Вони нібито відкривають доступ людини до священного часу євангельських подій. Схожими словами починається багато ритуалів найрізноманітніших релігійних традицій. Сакральна мова має особливе значення у релігійній міфології. Хоча історія розвитку цивілізації має тенденцію до профанації мови й релігійної символіки, все ж таки, слова й сьогодні можуть відкривати прихований міфологічний зміст, варто лише сприймати їх не тільки як поняття, а також і як символи.

Іноді висловлюється сумнів щодо здатності сучасної людини до символічного осягнення світу. Проте молоде студентське світосприйняття жваво відгукується на символізм у процесі побудови картини світу під час лекцій, що свідчить про первинну й споконвічну здатність людини бачити світ у системі символів, метафор та алегорій. Студентам важко (і непотрібно) сприймати філософію у виключно абстрактно-раціональній площині. Багато речей у житті взагалі неможливо висловити дискурсивним шляхом (наприклад: подарована троянда краще всього висловлює почуття, аніж розлогі логічні пояснення). Це добре усвідомлював Григорій Сковорода – основоположник української, символічної за мовою, "філософії серця". Щодо цього варті уваги слова М. Еліаде: "Релігійні символи, що торкаються структур життя, відкривають нам, що Життя – глибше, таємничіше, ніж насущні його прояви, доступні буденному досвіду. Вони оголюють чудесну, непояснювальну сторону Життя – й одночасно дають уяву про сакральний вимір людського існування" [5: 358].

Схожі думки висловлює також сучасний український дослідник християнської символіки І. Осташук, який зазначає, що феноменологічна природа сакральної символіки здатна фокусувати в пластах власної полісемантичної концептуальності доісторичні виміри людського життя, що наділені позачасовими й позакультурними характеристиками; залучати індивідуальний досвід у гіперпростір духовної реальності [6: 101].

Використання символів дозволяє побудувати більш яскраву й різнобарвну картину світу. Символ як своєрідний семіотичний конденсатор має здатність "накопичувати" значення, і тому він є одним із найефективніших засобів реалізації духовних можливостей культури. О. Лосєв, характеризуючи особливості символічного осягнення світу, доводить, що воно охоплює весь комплекс найрізноманітніших думок, почуттів, настроїв і вольових актів, які притаманні людині в усіх проявах її життя [7: 65]. Отже, символічний підхід сприяє перетворенню лекції у систему суб'єкт-суб'єктних відносин (на відміну від класичної суб'єкт-об'єктної системи), що сприятиме мотивації до навчання як творчого процесу.

У контексті поставленої у статті проблеми (викладання філософії через поєднання понять із символами) найбільш оптимальним, з нашої точки зору, постає феноменологічний метод, в центрі уваги якого – первинний життєвий досвід. Філософ – це той, хто починає з початку (Е. Гуссерль). Логічний аналіз та рефлексія – це вже сфера науки, яка є вторинним вираженням нашого досвіду. Тому феноменолог не повинен починати дослідження з наперед заданих понять, вони самі потребують феноменологічної редукції. Починати з понять та критеріїв – це означає ставати на позицію зовнішнього спостерігача. Х. Янарас зазначає: "Але, щоб віднайти початки філософії, треба звільнитися від значно пізніших уявлень про мислення – уявлень, які зводять здатність людини мислити до здатності підміняти

дійсність речей "значущими" ідеальними знаками, творити за допомогою мови умовний кодекс взаєморозуміння і пов'язувати між собою ідеальні знаки кодексу, роблячи "вірогідні" умовиводи" [3: 14].

Феноменологія – це метод осягнення того, що конститується власним "Я" і, відповідно, метод осягнення природи чи форми цього процесу конститування. Світ осмислюється людиною на основі екзистенціального апріорі, тобто, ми закинуті в світ певних турбот та потреб і можемо сприймати його лише у їх контексті. Дж. Нідлман пише: "...усі символи мають відношення до "Я", до найближчих кровних родичів, до любові, смерті й народження, – але ми повинні додати, що уявлення про всі ці речі настільки детерміноване цими символами, наскільки символи детерміновані первинним мисленням щодо цих речей" [8: 75]. Суб'єкт пізнання – це цілісна особистість, тому не можна відокремлювати розум від його почуттів, ціннісних орієнтацій, підсвідомості. Спроба схематизувати світ в абстракціях руйнує "життєвий світ". Одне з центральних понять феноменології – *ноема* (з грец. "смысл") означає зміст переживання свідомості (У чому сутність цього предмета? Що він значить для того, хто пізнає?).

Виходячи з того, що понятійний зміст символу невичерпний, варто визнати, що сучасні поняття некласичної філософії більш нагадують символи, адже кожне нове покоління філософів розкриває в них все нові й смислові рівні. Понятійний апарат філософії М. Хайдеггера – яскравий приклад звільнення від диктату нарративів традиційної філософії (ієрархії цінностей, загальноприйнятих методологій та метанарративів).

Міфологічний символ – це "повідомлення", яке розкриває фундаментальні екзистенціальні ситуації. Особливо наголошував на значущості символічного світосприйняття К. - Г. Юнг: "Сучасна людина не розуміє, наскільки "раціоналізм" (який знищив її здатність до сприйняття символів та ідей божественного) віддав її під владу психічного "пекла". Вона звільнилася від забобонів (так вона думає), втративши при цьому свої духовні цінності. Її моральні та духовні традиції виявилися розірваними; розплатою за це стала всезагальна дезорієнтація і розпад, що становить реальну загрозу світу" [9: 93]. Сучасні події в Україні підтверджують актуальність цих слів.

Висновки. Отже, феноменологія міфу як герменевтика духовних "повідомлень" міфологічної символіки є своєрідною педагогікою, адже осягнення змістів стародавніх символів розширює горизонт бачення людиною світу та сприяє творенню нових культурних цінностей. Міфологічний символ як безпосередня даність, відкритість пізнанню в його цілісності та відкритість універсальній вседності Всесвіту сприяє усвідомленню студентами себе як складової цієї вседності. Класичні аналітичні методи та категорії самі по собі не спроможні осягнути синкретичну й органічну цілісність дійсності. Символізм дозволяє студентами побачити філософські категорії не в якості мертвих, відірваних від життя абстрактних понять, а як "чуттєво-образно" дані феномени в різнобарвній "картині світу". Відтак феноменологічний підхід актуалізує філософію й активізує процес спонукання студентів до праці над її засвоєнням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Свасьян К. А. Феноменологическое познание. Пропедевтика и критика / К. А. Свасьян. – Ер. : Изд-во АН Арм. ССР, 1987. – 199 с.
2. Кассирер Э. Философия символических форм. Мифологическое мышление / Эрнст Кассирер ; [пер. с нем. С. А. Ромашко]. – М. : СПб. : Университетская книга. – Т. 2. – 2001. – 280 с.
3. Янарас Х. Нерозривна філософія : нариси вступу до філософії / Христос Янарас ; [пер. з новогрецьк. А. Чердаклі, Н. Клименко]. – К. : Основи, 2000. – 308 с.
4. Ваттимо Дж. После христианства / Джанни Ваттимо ; [пер. с итал. Д. В. Новиков]. – М. : "Три квадрата", 2007. – 160 с.
5. Элиаде М. Заметки о религиозных символах / М. Элиаде // Мефистофель и андрогин / М. Элиаде ; [пер. с фр. Е. В. Баевской, О. В. Давтян]. – СПб. : Алетейя, 1998. – С. 332–374.
6. Остащук І. Християнська сакральна символіка в постмодерному дискурсі / Іван Остащук // Вісник прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – 2011. – Випуск 15. – С. 96–102.
7. Лосев А. Ф. Диалектика мифа / А. Ф. Лосев / Философия. Мифология. Культура. – М. : Политиздат, 1991. – С. 21–186.
8. Нидлман Дж. Критическое введение в экзистенциальный психоанализ Людвиг Бинсвангера / Дж. Нидлман // Бытие – в – мире / Л. Бинсвангер ; [пер. с англ. Е. Сурпиной]. – М. : "Ювента", СПб, 1999. – 300 с. – С. 17–134.
9. Человек и его символы / [Юнг К.-Г., фон Франц М.-Л., Хендерсон Дж., Якоби И., Яффе А. ; [пер. с нем. И. Сиренко., Н. Сиренко]. – М. : Медков С. Б., "Серебряные нити", 2006. – 352 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Svasyan K. A. Fenomenologicheskoe poznanie. Propedevtika i kritika [Phenomenology Knowledge. Propaedeutic and Criticism] / K. A. Svasyan. – Er : Izd-vo AN Arm. SSR, 1987. – 199 s.
2. Cassirer E. Filosofiya simvolicheskikh form. Mifologicheskoe myshleniye [Philosophy of Symbolic Forms. Mythological Thinking] / Ernst Cassirer ; [per. s nem. S. A. Romashko]. – M. : SPb. : Universitetskaya kniha. – T. 2. – 2001. – 280 s.
3. Yanaras Ch. Nerozryvna filosofiya : narysy vstupu do filosofiyi [Indissoluble Philosophy : Essays on the Entry to Philosophy] / Yanaras Christos ; [per. z novogreetsk. A. Cherdakli, N. Klimenko]. – K. : Osnovy, 2000. – 308 s.
4. Wattino J. Posle khristianstva [After Christianity] / Janni Wattino ; [per. s ital. D. Novikov]. – M. : "Tri kvadrata", 2007. – 160 s.

5. Eliade M. Zametki o religioznykh simvolakh [Notes on Religious Symbols] / M. Eliade // Mefistofel i androgin [Mephistopheles and Androgen] / M. Eliade ; [per. s fr. E. V. Baevskoy, O. V. Davtyan]. – SPb. : Aleteia, 1998. – S. 332–374.
6. Ostashchuk I. Khrystyyanska sakral'na symbolika v postmodernomu diskursi [Christian Sacred Symbols in the Postmodern Discourse] / Ivan Ostashchuk // Visnyk prykarpat'skogo universytetu. Filosofs'ki i psykholoichni nauky [Bulletin of the Carpathian University. Philosophical and Psychological Sciences]. – 2011. – Vypusk 15. – S. 96–102.
7. Losev A. F. Dialektika mifa [Myth Dialectics] / A. F. Losev // Filosofiya. Mifologiya. Kul'tura [Philosophy. Mythology. Culture]. – M. : Politizdat, 1991. – S. 21–186.
8. Nidlman G. Kriticheskoe vvedeniye v ekzistentsial'nyy psikhoanaliz Ludviga Binsvanger [Critical Introduction to Psychoanalysis Existentialism by Ludwig Binswanger] / G. Nidlman // Bytiye – v – mire [Genesis – in – the World] // L. Binswanger ; [per. s angl. E. Suprinoy]. – M. : "Yuventa", SPb., 1999. – 300 s. – S. 17–134.
9. Chelovek i yego simvoly [A Man and his / her Symbols] / [Jung K. G., von Franz M.-L., Henderson J., Jacob J., A. Jaffe ; per. s nem. I. Sirenko, N. Sirenko]. – M. : Medkov S. B, "Serebryanyye niti", 2006. – 352 s.

Матеріал надійшов до редакції 10.12. 2014 р.

Марковский Б. В. Феноменология мифологического символа и проблема эффективности преподавания философии.

В статье представлена идея использования мифологической символики для улучшения эффективности усвоения студентами философских знаний. Проблема состоит в сложности восприятия студентами абстрактных философских категорий. Выяснено, что разъяснение философских понятий в сочетании с чувственно-образной наглядностью символа способствует более глубокому проникновению в сущность определенной идеи, концепции или теории. Обосновано, что в контексте поставленной проблемы наиболее оптимальным является феноменологический метод.

Ключевые слова: философская категория, мифологический символ, феноменология, ноэма.

Markovskyy B. V. The Mythological Symbol Phenomenology and the Problem of Effective Philosophy Teaching.

The article presents the idea of using the mythological symbolism to increase the efficiency in mastering of philosophy by students. The difficulty lies in the perception of abstract philosophical categories by students. It has been found that the explanation of philosophical concepts combined with the sensual and visual symbol demonstration promotes the deeper penetration into the essence of the certain idea, concept or a theory because symbols convey the content of the ideas which are meaningful and inexhaustible. It is proved that the use of symbols allows creating brighter and more colourful world's picture. A symbol as a kind of semiotic "capacitor" has the ability "to accumulate" the concept and that is why it is one of the most efficient means of implementation of spiritual cultural values. It is noted that the symbolic approach helps to transform a lecture in the subject-subject relation system in contrast to a classical subject-object system. It facilitates the motivation of learning as a creative process. The phenomenological method is proved to be the best in the context of the given problem. The classical methods and categories taken separately are not able to understand the syncretic and organic integrity of the reality. The subject of cognition is an integral personality. His / her mind cannot be separated from feelings, values and subconsciousness. The attempt to schematize the world in abstractions leads to the destruction of "the life world". The author comes to the conclusion that the phenomenology of a myth as the hermeneutics of spiritual "messages" of the mythological symbolism is a kind of pedagogy. The comprehension of the content of ancient symbols expands the human vision of the world as well as it helps to create new cultural values. The mythological symbol given as a direct existence, availability to cognition in its integrity and openness to the universal unity of the Universe helps students to realize being the part of this unity.

Key words: philosophical category, mythological symbol, phenomenology, noem.